

OTDK DOLGOZAT

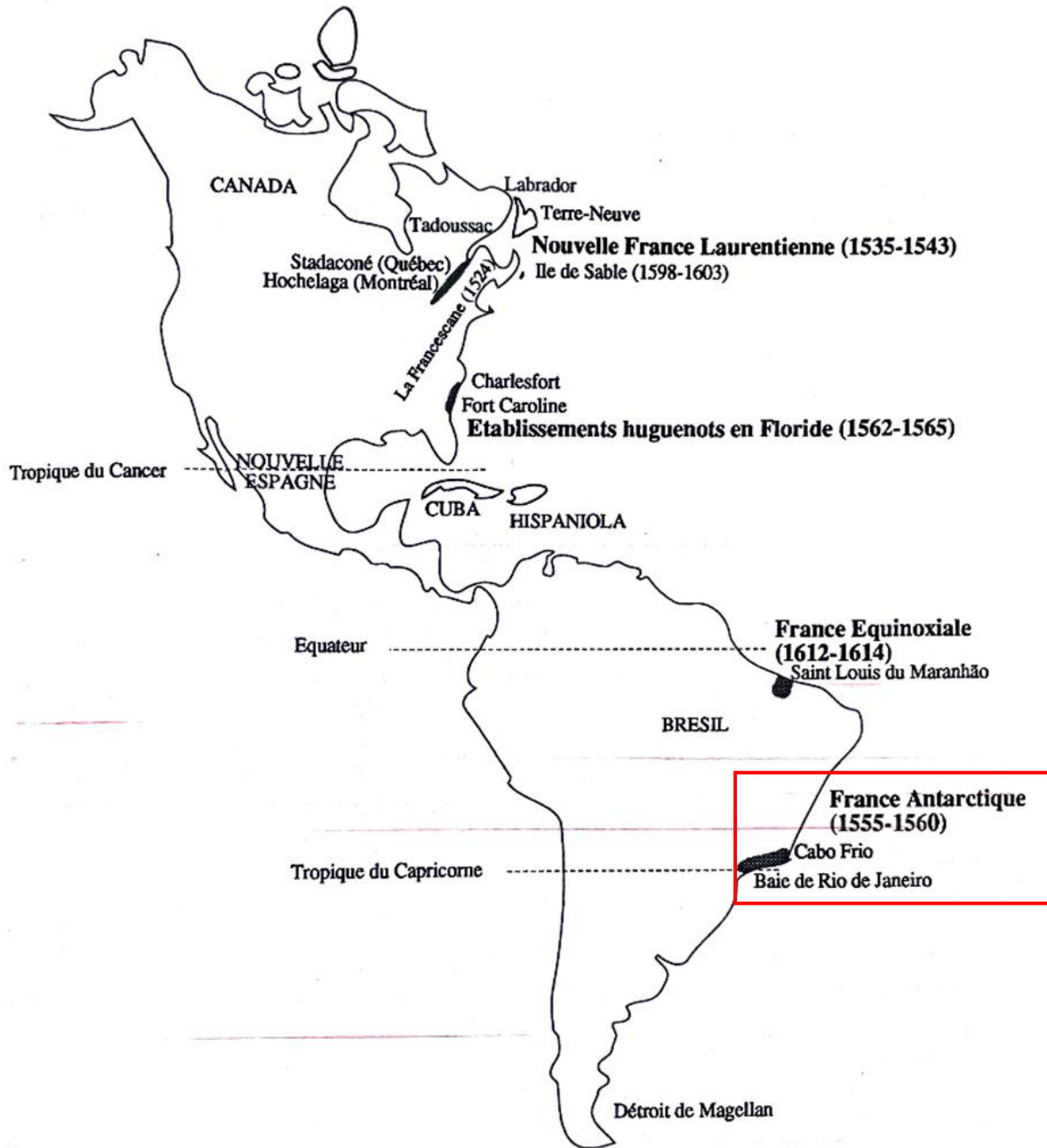
2023

**"DÉLSZAKI FRANCIAORSZÁG".
FRANCIAORSZÁG GYARMATALAPÍTÁSI TERVE BRAZÍLIÁBAN A
XVI. SZÁZADBAN**

Kézirat lezárása: 2023. január

1. ábra

Franciaország észak- és dél-amerikai gyarmatai a XVI. és XVII. század során.

Forrás: Lestringant, Frank. (1999). *Le Huguenot et le Sauvage. L'Amérique et la controverse coloniale, en France, au temps des guerres de Religion (1555-1589)*. Párizs. Klincksieck. 25.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
1. Franciaország a nagy földrajzi felfedezések korában	3
1.1. Brazília felfedezése körüli vitatott pontok	3
1.2. A világ felosztása Tordesillas-ban	5
1.3. Franciaország szembeszáll a pionír felfedezőkkal	6
1.4. Franciaország és a tordesillasi szerződés	7
2. A breton és a normand hajósok története Brazíliában	8
2.1. Bretagne és Normandia a hajózás színterén	8
2.2. Mi vonzotta a francia hajósokat Brazíliába?	9
2.2.1. Honnan kapta Brazília a nevét?	9
2.2.2. A brazilfa-kereskedelem fellendülése	10
2.3. Feszültség Franciaország és Portugália között	11
2.4. A francia-tupi szövetség	12
2.5. Királyi belépő Rouen-ban	13
2.5.1. Mit jelentett a normandok számára a rouen-i belépő?	14
2.5.2. Tupi indiánok Franciaországban	15
2.5.3. A brazil előadás	16
3. A délszaki Franciaország megalapítása és elvesztése	17
3.1. Az elhatározás	17
3.1.1. Villegagnon és Magyarország	17
3.2. A király meggyőzve	18
3.3. Az indulás	18
3.4. A megérkezés és az első évek	19
3.4.1. Villegagnon névadási tevékenysége	19
3.4.2. A lázadás	21
3.4.3. A segítségkérés	22
3.5. A kálvinisták megérkeznek Brazíliába	23
3.5.1. Villegagnon vallása	23
3.6. A délszaki Franciaország utolsó napjai	25
Konklúzió	26
Bibliográfia	28
Ábrajegyzék	31

BEVEZETÉS

Franciaország *elfeledett* braziliai gyarmatának történetét mutatja be a jelen dolgozat. Címünk felfedi a Nicolas Durand de Villegagnon (1510-1571) által alapított és el is vesztett francia kolónia nevét Brazíliában a XVI. században. Ez volt a *délszaki Franciaország (France Antarctique)* (**1. ábra**).

Mi lehet az oka annak, hogy a földrajzi felfedezések korának ezen epizódja szinte semmi nyomot nem hagyott a kollektív emlékezetben? Jean-Christophe Rufin (1952-) *Brazilvörös*¹ című történelmi regényében -amely a délszaki Franciaország kalandjait eleveníti meg- hasonló kérdés merül fel. A goncourt-díjas francia író szerint nem amiatt merült feledésbe a délszaki Franciaország története, mert nincs róla írásos feljegyzésünk, hanem azért, mert nem akarjuk ápolni az emlékét.²

Azért választottuk ezt a témát, mert szeretnénk megőrizni a francia történelem ezen rendkívüli részét. Valamint szeretnénk elterjeszteni a magyar olvasók körében is ezt a hazánkban alig ismert históriát.

Talán meglepő lehet, de tőlünk, magyaroktól sem állt messze a brazil gyarmatalapítás ötlete. Zrínyi Miklós (1620-1664) így ír *Az török áfium ellen való orvosság* című művében:

„Ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elveszítjük, ne is hadakozzunk már azután, hanem vagy most, avagy sohasem: fussunk ki az országból, ha eztet restelljük. Úgy hallom, Brazíliában elég puszta ország vagyon, kérjünk spanyol keráltul egy tartományt, csináljunk egy colóniát, legyünk polgárrá.”³ Zrínyinek azonban közel sem volt annyira komoly a szándéka a brazil gyarmatalapítást illetően, mint Franciaországnak.

Célkitűzéseink között szerepel

- Franciaország szembeszállásának elemzése a felfedezések élén járó Spanyolországgal és Portugáliával a XVI. század első felében,
- a breton és normand hajósok braziliai utazásainak vizsgálata,
- a délszaki Franciaország megalapításának és bukásának tanulmányozása.

Témánk sok szakirodalommal bír. Frank Lestringant (1951-), Urs Bitterli (1935-2021), Rákóczi István (1957-), Jean-Yves Mérian, Beatriz Perrone-Moisés és Laurent Vidal munkáit alkalmazzuk többek között, illetve néhány térképpel és ábrával színesítjük dolgozatunkat.

¹ A mű eredeti címe *Rouge Brésil*.

² Rufin, Jean-Christophe. (2004). *Brazilvörös*. Budapest. Európa. 408-409. oldal.

³ Molnár Gábor. (1966). *Négyen a vadonban. Brazíliai vadászkalandok*. Budapest. Móra. 81. oldal.

Pályamunkánkat az előbbieken megfogalmazott célkitűzéseknek megfelelően három részre tagoljuk.

Az első részben megadjuk a felfedezés definícióját és az újkor kezdetének lehetséges időpontjait. Megvizsgáljuk Brazília felfedezése körül kialakult hipotéziseket, majd megemlíjük Spanyolország és Portugália pionír szerepét a nagy földrajzi felfedezések idején, aminek egyik meghatározó pillanata a tordesillasi szerződés aláírása (1494. június 7.). A trilaterális világfelosztást célzó egyezményrel Franciaország lesz az első, aki szembeszegül. Látni fogjuk, hogy milyen változtatást ejtett VII. Kelemen pápa (1478-1534) -ezzel Franciaországnak kedvezve - a szóban forgó megállapodáson.

A második részben arról elmélkedünk, hogy miképp került Franciaország a portugálok féltve őrzött Brazíliájába. Alig három évvel a portugálok megérkezése után (1500) a breton, továbbá a normand hajósok és kereskedők is eljutottak Brazíliába. Elkezdődik a szisztematikus utazás a két kontinens között leginkább a brazilfa nyújtotta kereskedelmi lehetőségek jóvoltából. A brazilfa-kereskedelem sikerét Franciaország javarészt a helyi őslakos tupikkal kialakított szövetségnek köszönheti. Emiatt viszont komoly feszültség alakult ki Franciaország és Portugália között. Portugália egyáltalán nem nézte jó szemmel Franciaország benyomulását Brazíliába, ami végül arra készítette az ibériai országot, hogy újjászervezze dél-amerikai gyarmatát. A rouen-i királyi belépő (1550) kétségkívül hatalmas lehetőséget nyitott arra, hogy a francia hajósok bemutassák uralkodójuknak tengerentúli tevékenységüket, mi több partnerségüket az indiánokkal.

A harmadik részben látni fogjuk miként változik meg Franciaország véleménye Brazília gyarmatosítását illetően. Egy állandó francia kolónia létrehozásának ötlete a mai Rio de Janeiro területén egy bizonyos Villegagnon-tól származott. Egy rövid fejezet erejéig felidézzük a kalandos életű máltai lovag magyarországi látogatásainak alkalmait. Továbbá beszélni fogunk arról is, hogy milyen érvekkel sikerül meggyőzni a francia királyt a tengerentúli expedícióról. Az elindulás nehézségeiről és a megérkezés után eltöltött első évekről is ebben a fejezetben lesz szó. Megemlíjük, hogy Villegagnon milyen nevekkal ruházza fel brazil erődjét, valamint a tervezett fővárost, és hogy ez mennyiben hasonlít Kolumbusz Kristóf (1451-1506) elnevezéseéhez. Megtárgyaljuk, hogy melyek voltak az első nehézségek, amelyekkel a délszaki Franciaország szembe találta magát, ami végül egy lázadás kitöréséhez vezetett. Végül szó lesz a tizennégy főből álló kálvinista különítmény megérkezéséről a francia gyarmatra. Villegagnon eredetileg azzal a céllal hívta meg őket Brazíliába, hogy segítségükkel áthidalják a kolónia meglévő problémáit. Megjelenésük csak újabb indokot adott ahhoz a listához, -mondhatjuk, hogy talán a legjelentősebbet- ami miatt 1560-ban végleg megbukik a délszaki Franciaország.

1. FRANCIAORSZÁG A NAGY FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK KORÁBAN

Tzvetan Todorov (1939-2017) úgy gondolja, hogy két korszak elválasztására hivatott dátumokat tetszőlegesen választjuk ki. A bolgár-francia történész számára 1492. október 12., Amerika felfedezésének napja tűnik az újkor első momentumának.⁴ Rákóczi vele ellentétben Ceuta elfoglalását (1415) nevezi meg, mint a középkor végét és egy új kor kezdetét.⁵ Mindkét dátum jól érzékelteti azon történelmi fordulat jelentőségét, amit a nagy földrajzi felfedezések közel három évszázadig tartó folyamata eredményez a történelemben. Nem véletlen, hogy mindketten Spanyolország és Portugália történelmének talán legmeghatározóbb pontjaihoz kötik az újkor kezdését.

A két ország kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően úttörőkké válnak a tengerentúli világ fölfedezésében. Az európai terjeszkedés fő célkitűzései közé sorolhatjuk a gazdasági érdekeket (aranyéhség) és a kereszténység terjesztését.⁶ A két ibér királyság kontinensünk legerősebb hatalmaivá nőttek ki magukat a földrajzi terjeszkedés eredményeképpen.⁷

1.1. Brazília felfedezése körüli vitatott pontok

Számos kérdés merül fel a *felfedezés* fogalmának definiálása kapcsán. Bitterli Amerika felfedezésének bizonytalanságaira hívja fel a figyelmünket, mielőtt megosztaná a *felfedezés* fogalmának pontos meghatározását.⁸ Dolgozatunk témája szempontjából vizsgáljuk meg inkább Pedro Álvares Cabral (1467-1520) felfedezése körüli fenntartásainkat. Hivatalosan 1500. április 22-én pillantja meg először Brazília partjait a pusztán véletlennek köszönhetően a portugál flotta. A következőkben elemeire bontva elemezzük az előző mondatunkat.

1) „1500. április 22-én pillantja meg először Brazília partjait.”

Írásos dokumentumokkal ugyan nem rendelkezünk, de jóval 1500 előttre datáljuk a portugálok megérkezését Brazíliába.⁹ Ezt a tényt erősítheti az 1494-es tordesillasi szerződés (1.2), hiszen

⁴ Todorov, Tzvetan. (1982). *La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*. Le Seuil. 13. oldal.

⁵ Rákóczi István. (2006). *Tengerek tengelye. Ibér terjeszkedés az Atlantikumban a 15-16. században*. Budapest. Mundus. 28. oldal.

⁶ Ibid. 62-63. oldal.

⁷ De Léry, Jean. (1964). *Jean de Léry utazása Brazília földjére 1557*. Budapest. Táncsics. 10. oldal.

⁸ Bitterli, Urs. (1982). „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem-és kultúrtörténete*. Budapest. Gondolat. 90. oldal.

⁹ Rákóczi: i. m. 154. oldal.

Brazília kontinensnyi területét már ekkor is Portugáliának tartották fenn.¹⁰ Valószínűleg Portugáliának már a szerződés megkötése előtt is tudomása volt erről a területről és harcolt is a megkaparintásáért a spanyolországi Tordesillas-ban. A terület ekkor még csak abból stratégiai szempontból volt fontos Portugália számára, hogy minél előbb eljusson a hön áhított Indiába.¹¹

2) A „puszta véletlennek köszönhetően.”

„Márpedig nem az az igazi fölfedező, aki véletlenül elsőnek jut el valahova, hanem az, aki keresett és talált [...]”¹² írja Burckhardt (1818-1897). Ha Cabral-t Brazília igazi felfedezőjévé szeretnénk avanszálni Burckhardt gondolatainak megfelelően, akkor el kell hagynunk a *véletlen* jelzőt és hinnünk kell azon hipotéziseknek, miszerint a brazil partok felfedezése igenis egy előre eltervezett akció volt. Nem zárthatjuk ki azt, hogy az Indiai-óceánra tartó portugál flotta amerikai kitérője tudatos lépés volt. Hiszen 1500-ra már igencsak időszerűnek bizonyult a legnagyobb dél-amerikai ország portugál fennhatóság alá kerülése az említett szerződés beteljesítése okán, valamint a spanyol konkurencia név szerint Vicente Yanez Pinzón (1462-1514) is fenyegetően közel került a brazil partokhoz.¹³

3) A „portugál flotta.”

„A portugálok nagy pimaszul azt állítják, hogy ők fedezték fel azt a földet [Brazíliát], holott az az igazság, hogy mi [normandok] már akkor is kereskedtünk arrafelé, amikor ők még azt sem tudták, hogy létezik.”¹⁴ Rufin idézete azt legendát idézi fel, amely az állítja, hogy a normand hajósok fedezték fel valójában Brazíliát. Ez a francia követelés egészen a XVIII. század elejéig megmaradt.¹⁵ Egy dieppe-i (Normandia) hajósnak Jean Cousin-nak fenn is maradt a neve, aki már 1488-ban elérhette a brazil partokat.¹⁶

Sok a tisztázatlan történelmi tényállás a nagy földrajzi felfedezések összképét nézve. Bitterli kiemeli, hogy ezek tisztázása mellett elengedhetetlen a *felfedezés* pontos definíciója: „[...] minden földrajzi felfedezés, vagyis a földfelszín egy bizonyos darabjának minden, elsőként való észlelése szükségképpen egy bizonyos kultúrkörből kiindulva történik, és csak a kultúrkör ismeretanyagának szemszögéből beszélhetünk felfedezésről.”¹⁷ Ha Cabral szemszögéből

¹⁰ Théry, Hervé. « Tordesillas, la bourgade où Castillans et Portugais se sont partagé l'Amérique ». Mappemonde. [online]. 126 | 2019. 3. oldal. Elérhető: <https://journals.openedition.org/mappemonde/1197> (utolsó letöltés: 2022. 03. 08.).

¹¹ Rákóczi: i. m. 153-154. oldal.

¹² Bitterli: i. m. 91. oldal.

¹³ Rákóczi: i. m. 169. oldal.

¹⁴ Rufin: i. m. 10. oldal.

¹⁵ Jarnoux, Philippe. *Le Brésil dans les horizons maritimes des Bretons au XVIe siècle*. in Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large. 35., 51. oldal.

¹⁶ Léry: i. m. 12. oldal.

¹⁷ Bitterli: i. m. 90. oldal.

közelítjük meg ezt a meghatározást -nem figyelembe véve a fenti feltételezéseket- azt mondhatjuk, hogy a portugál flotta kapitánya Európa számára és Európa kulturális lehetőségeinek keretei között fedezte fel a későbbiekben mindenkitől féltve őrzött Brazíliát.¹⁸

1.2. A világ felosztása Tordesillas-ban

Kasztíliának egy másfélszázados hátrányt kellett ledolgoznia Portugáliával szemben a felfedezések terén. Ez azzal indokolható, hogy Portugália előbb tudott nekikezdeni a világ felfedezésének, mivel a Reconquista (VII. századtól 1492-ig) során előbb visszaszerezte Faro-t az araboktól (1249), mint Spanyolország Granadát.¹⁹ Amerika megtalálása jó lehetőséget biztosíthatott volna Kasztíliának a hátrányt ledolgozására, de II. János (1455-1495) portugál király felhívta riválisa figyelmét arra, hogy felfedezésük a portugál koronát illeti meg, ugyanis a terület az alcáçovasi demarkációs vonaltól **(2. ábra)** délre fekszik. Valójában ez a választóvonal az Atlanti-óceán nyugati sávjával nem foglalkozott. Ennek értelmében szükség volt egy új, a világot ténylegesen felosztó vonalra, amit a spanyol és a portugál fél tárgyalás útján kívánt meghúzni. A pápai állam nem késlekedett részt venni a két ország közötti konfliktus rendezésében. VI. Sándor (1431-1503) 1493-as választóvonala -*Inter cætera*- **(2. ábra)** nagylelkűen Kasztíliának adományozta (érthető a kasztíliai udvar felé tett gesztus, hiszen a pápa maga is aragóniai-katalán származású) mindazokat a területeket a nyugati Atlantikumban, ami nem tartozott Portugália felségjoga alá. Az ibér uralkodóknak azzal a feltétellel adományozott területet a pápa, hogy elkezdik a pogány indiánok megtérítését. Az eddig Portugáliára nézve kedvező rendelkezéseket -például *Æterni regis*- egy pillantásra megszüntette az *Inter cætera*.²⁰ A portugál király nyilvánvalóan nem értett egyet ezzel a felosztással, így tárgyalásokat kezdeményezett. Ennek eredménye az 1494. június 7-én II. aragóniai Ferdinánd (1452-1516), I. kasztíliai Izabella (1451-1504) és II. János által aláírt tordesillasi szerződés, amit VI. Sándor szentesített. A tordesillasi választóvonal a Zöld-foki szigetekről számítva háromszázhetven leaguára (körülbelül ezernyolcszáz kilométer) határozott meg a délkör mentén egy demarkációs vonalat. A **2. ábra** azt mutatja, hogy ami ettől nyugatra esik az a spanyol, -Brazília kivételével- ami pedig keletre az a portugál érdekszférába került.

¹⁸ Ibid. 91. oldal.

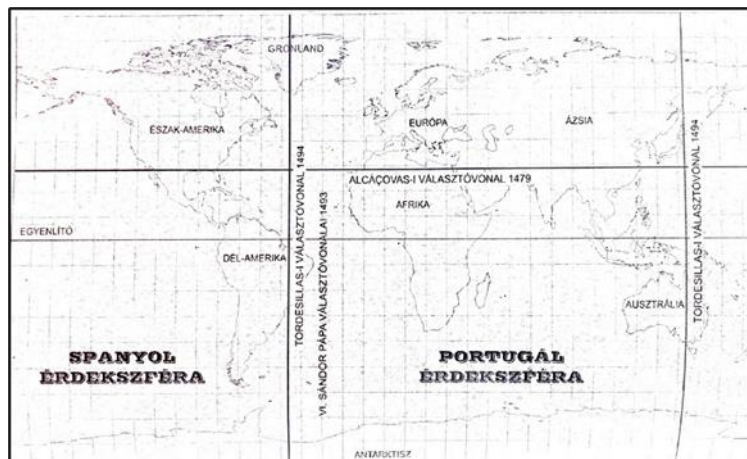
¹⁹ Rákóczi István. *Portugália történelmének rövid vázlata (a kezdetektől a XX. századig)*. [online]. Elérhető: http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/15_szam/15.htm (utolsó letöltés: 2022. 10. 28.).

²⁰ Rákóczi: *Tengerek tengelye*, i. m. 139-150. oldal.

Ez a felosztás minden olyan területre vonatkozott, amit a két ibér hatalom már felfedezett, és amit a későbbiekben felfedezni fog az Újvilágban.²¹

2. ábra

A világot felosztó választóvonalak (1479-1493).

Forrás: Rákóczi: *Tengerek tengelye*, i. m. 162. oldal.

1.3. Franciaország szembeszáll a pionír felfedezőkkel

Úgy tűnik, hogy Kasztília és Portugália nem akart esélyt adni a többi európai hatalomnak (például Franciaországnak, Németalföldnek, Angliának) az Újvilágban való terjeszkedésre. Habár egyetlen ország sem ismerte el a tordesillasi szerződést, az ibér királyoknak hosszú éveken át sikerült hatályban tartaniuk tengeri erőfölényüknek köszönhetően.²² Franciaország volt az első, aki harcbaszállt a felfedezések élén álló Spanyolországgal és Portugáliával. A szintén kedvező fekvésű Franciaország is megerősödött a XVI. század első felében. A háború a Habsburg birodalommal ellenben súlyos válságba döntötte. Franciaországnak egyetlen eszköze maradt a hatalmas gyarmatbirodalom gyengítésére. Ez volt a kalózkodás. Minden lehetőséget megragadtak a kalózok, hogy kifosszák a tengerentúli területekről visszatérő kincsekkel megrakott hajókat. Csakhogy a spanyol és a portugál konkurencia jóval erősebb volt bármely más hatalomnál, ebből kifolyólag könnyen megghiúsították az első gyarmatosítási kísérleteket. Ennek dacára, 1505-ben már eldőrdültek az első lövések Portugália és Franciaország között Dél-Amerikában.²³

²¹ Théry: i. m. 1., 3. oldal.

²² Ibid. 5. oldal.

²³ Léry: i. m. 11-14. oldal.

1.4. Franciaország és a tordesillasi szerződés

I. Ferenc (1494-1547) kifejezte nemtetszését a tordesillasi szerződés iránt. Így nyilatkozott róla: „*A nap ugyanúgy ragyog rám is, mint másokra. Szeretném én látni Ádám testamentumának azon kikötését, amely kizár engem a világ felosztásából.*”²⁴ A Franciaországot ért méltánytalanság ismét a pápa közbenjárásával lesz orvosolva. 1533. október 11-én I. Ferenc Marseille-ben fogadta VII. Kelemen pápát. Giulio de' Medici eredetileg azért érkezett Franciaországba, hogy megáldja unokahúgának Medici Katalinnak (1519-1589) I. Ferenc fiával, a későbbi II. Henrikkel (1519-1559) kötendő házasságát. Ekkor kezdődtek el a tárgyalások a francia és a pápai diplomácia között.²⁵ Ezen egyeztetések következményeképpen VII. Kelemen úgy módosította a tordesillasi megállapodást, hogy innentől kezdve csak azokra terjed ki, amelyeket a szerződés megkötése előtt (1494) találtak meg a spanyol és a portugál felfedezők. Tehát az 1494 után felfedezett területekre ezentúl nemcsak az ibér királyok pályázhattak. Ez nagyon jól jött I. Ferencnek. Hiszen Brazíliát hat évvel a szerződés után veszik birtokukba a portugálok, ráadásul a breton és a normand hajósok Brazíliában tett expedíciói is lehetőséget nyitottak a dél-amerikai ország francia birtoklására.²⁶ I. Ferenc meglehetősen egyedien értelmezte a szerződést. Az ő interpretálásában a spanyol és a portugál korona csak akkor rendelkezhet igazán a tengerentúli területek fölött, ha az adott földre már letelepedtek és védik is azt. A szimpla megtalálása joga nem egyezik meg a birtoklás jogával.²⁷ Ha figyelembe vesszük ezt az értelmezést, akkor azt mondhatjuk, hogy Franciaország amikor 1555-ben gyarmatot alapít Brazíliában nem szegi meg a tordesillasi szerződést, ugyanis Portugália eleinte gyenge erővel védelmezte Brazília part menti szakaszait. Mindenesetre a délszaki Franciaország létrejöttét úgy is értelmezhetjük, mint a tordesillasi szerződés megszegését, és mint egy kitervelt betörést egy másik ország területére.²⁸

²⁴ Théry: i. m. 5. oldal.

²⁵ Martinière, Guy. *Le Brésil, terre d'enjeux de la colonisation européenne des Temps modernes (XVIe - XVIIIe siècles)*. in Mérian: i. m. 18-19. oldal.

²⁶ Théry: i. m. 5. oldal.

²⁷ van den Abbeele, Georges. « *Rencontres précoloniales : conflits maritimes entre la France et le Portugal avant 1580* ». Carnets. [online]. Première Série – 4 Numéro Spécial | 2012. 147-154. Elérhető: <https://journals.openedition.org/carnets/7547> (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).

²⁸ Thiéron, Brigitte. *Un lointain écho de la France Antarctique dans "Meu Querido Canibale" de Antônio Torres*. in Mérian: i. m. 155. oldal.

2. A BRETON ÉS A NORMAND HAJÓSOK TÖRTÉNETE BRAZÍLIÁBAN

A XVI. század legelejére tehető az első érintkezés Brazília és Franciaország között. 1503-ban a normand tengerész Gonneville már bizonyíthatóan eljutott Santa Catarina-ba a *Remény* nevű hajóval.²⁹ Ez volt az első hivatalos út Normandia (északnyugat Franciaország) és Brazília között. A francia hajósoknak igazán majd csak az 1520-as évektől kezdve -ami a Verrazano fivérek utazásainak periódusa- lesz Brazília az úti cél.³⁰

2.1. Bretagne és Normandia a hajózás színterén

A hajóépítés már a XIV. századtól kezdve fontos iparág volt Franciaországban. Ki kell emelnünk e tekintetben Normandiát és Bretagne-t (Franciaország legnyugatibb régiója), ahol kitűnő hajókat gyártottak. A két régió halászhajósok voltak. A dieppe-i és St. Malo-i (Bretagne) tengerészek az egész akkor ismert világot behajózták már.³¹ A XVI. századi Bretagne dinamikus fejlődésen ment keresztül a transzatlanti kereskedelem tekintetében. A breton hajósok elkezdtek másolni az ibér típusú karavellákat, térképész műhelyeket alapítottak, mindemellett jó kapcsolatot ápoltak a spanyol és a portugál tengerészekkel. Ez a három elem lehetővé tette, hogy a bretonok messzi vizekre eljuthassanak, de a nagy tengeri kereskedelem rendszerébe sosem tudtak igazán bekapcsolódni. Ez azzal magyarázható, hogy Bretagne nem rendelkezett olyan városokkal, amelyek az európai színtéren jelentős szerepet tölthettek volna be. Ezenkívül Bretagne régiói hajósai nem tudtak új kereskedelmi utakat nyitni Európa számára, ami kétségtelenül növelhette volna az ázsiojukat.³²

A század legelején a breton és a normand hajósok felfedezték a Brazíliában rejlő potenciált.³³ A hajózás azonban Franciaországból Dél-Amerikába meglehetősen költségesnek bizonyult. Több hónapot vett igénybe a felkészülés, majd akár hét-tíz hónapig is eltarthatott az út. Négy

²⁹ Vidal, Laurent. « *La présence française dans le Brésil colonial au XVIe siècle* ». Cahiers des Amériques latines. [online]. 34 | 2000. 17-38. Elérhető: <http://journals.openedition.org/cal/6486> (utolsó letöltés: 2022. 12. 06.).

³⁰ Maneuvrier, Christophe. & Daeffler, Michel. & Bretthauer, Isabelle. (2018). *Les importations de bois de Brésil en Normandie dans la première moitié du XVIe siècle*. Revista Portuguesa de Historia. [online]. XLIX (2018). 151-173. 190. oldal. Elérhető: https://impactum-journals.uc.pt/rph/article/download/0870-4147_49_8/5022/23689 (utolsó letöltés: 2022. 12. 07.).

³¹ Léry: i. m. 12. oldal.

³² Jarnoux: i. m. 35-42. oldal.

³³ Perrone-Moisés, Beatriz. « *L'alliance normando-tupi au XVIe siècle : la célébration de Rouen* ». Journal de la société des américanistes. [online]. 94-1. | 2018. 45-64. 47-48. oldal. Elérhető: <https://journals.openedition.org/jsa/8773> (utolsó letöltés: 2022. 12. 03.).

vagy akár több hajó is utazhatott egyszerre az óceánon azért, hogy a portugál flotta esetleges támadásai ellen hatékonyabban tudjanak reagálni. A legtöbb hajó Normandiából indult útnak Brazília irányába.³⁴ 1526 és 1531 között, tehát a Verrazano utazások idején körülbelül húsz hajó járhatta meg a Brazília-Franciaország távot. Vidal azt állítja, hogy 1541-ben akár harmincnegyven francia hajó is megfordulhatott a dél-amerikai kontinensen.³⁵

2.2. Mi vonzotta a francia hajósokat Brazíliába?

Alcímünkre a rövid válasz a brazilfa (továbbá a cerkófmajom és az arapapagáj).³⁶ Ez egy vörös tinktúrát adó fafajta, amit Európában leginkább kelmefestőanyagként használtak.³⁷ Franciaországban a rouen-i (Normandia) gyapotipar nagymértékben hasznosította ezt a festőfát.³⁸ Textilipari felhasználása mellett az építészetben is alkalmazták, például a Fontainebleau-i kastély felépítéséhez. A legenda úgy tartja, hogy Jean Ango-nak is brazilfából készült a háza.³⁹ Erről a különleges festőfáról kapta Brazília a nevét is.⁴⁰

2.2.1. Honnan kapta Brazília a nevét?

A XVI. század első évtizedeitől kezdve a francia hajósok és kereskedők használták a Brazília elnevezést. Ekkoriban Portugália ezt a területet még a *Szent Kereszt* vagy *Igaz Kereszt földjeként* (*Terra de Santa Cruz* vagy *Terra de Vera Cruz*) tartotta számon. A *brazil* expressziót az egzotikus területekről származó festőfára alkalmazták egész Nyugat-Európában már a középkorban is. A XVI. században a termék (brazilfa) és annak a területnek a neve, ahonnan származott teljesen egybeforr. A termék nevét elkezdték arra a régióra használni, ahol a legnagyobb mennyiségben fedezték fel. Dolgozatunk szempontjából nem az a fontos, hogy kiderítsük Franciaország vagy Portugália használta-e először a Brazília nevet. Hanem az, hogy a kifejezés mennyire jól tükrözi, hogy mit is jelentett Franciaországnak ez a terület a XVI. században. Kijelenthetjük, hogy Franciaország egyetlen célja Brazíliában a XVI. század elején a terület természeti kincseinek kiélvezése és kizsákmányolása volt.⁴¹

³⁴ Maneuvrier: i. m. 189., 194-195. oldal.

³⁵ Vidal: i. m.

³⁶ Lestringant, Frank. (1999). *Le Huguenot et le Sauvage. L'Amérique et la controverse coloniale, en France, au temps des guerres de Religion (1555-1589)*. Párizs. Klincksieck. 36. oldal.

³⁷ Rákóczi: *Tengerek tengelye*, i. m. 170. oldal.

³⁸ Lestringant: i. m. 29. oldal.

³⁹ Maneuvrier: i. m. 189., 206. oldal.

⁴⁰ Rákóczi: *Tengerek tengelye*, i. m. 170. oldal.

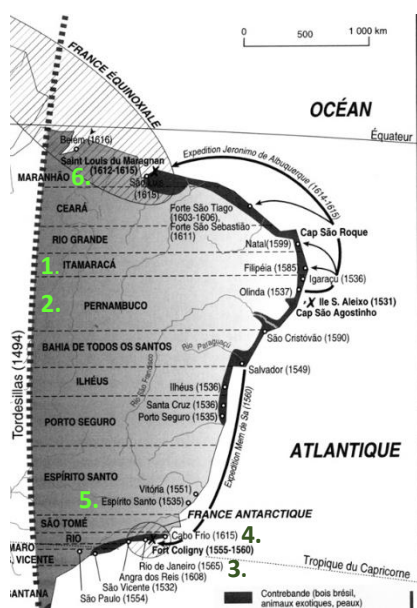
⁴¹ Vidal: i. m.

2.2.2. A brazilfa-kereskedelem fellendülése

A 2.1 fejezetben említettük, hogy 1526 és 1531 között sok francia hajó érkezett meg Brazíliában. Ennek következménye a brazilfa importjának jelentős felgyorsulása lesz. A fát általában százhetven-száznyolcvan centiméteres darabonként szállították Európába. Egy száz tonnás hajó körülbelül háromezeröttszáz-hatezeröttszáz darab festőfát tudott elhozni az európai kontinensre. A normand kereskedők szinte az egész part mentén rendelkeztek lerakatokkal. Az Itamaracá (3. ábra/1.) környékén nagyon aktív volt a kereskedelem, de Pernambuco (3. ábra/2.) és Rio de Janeiro (3. ábra/3.) környékén is aktívan jelen voltak a franciák.⁴²

3. ábra

Francia jelenlét a gyarmati Brazíliában (1500-1615).

Forrás: La présence française dans le Brésil coloniale (1500-1615). Elérhető: <https://journals.openedition.org/cal/docannexe/image/6486/img-1.jpg> (utolsó letöltés: 2022. 12. 20.). in Vidal, Laurent. « La présence française dans le Brésil colonial au XVIe siècle ». Cahiers des Amériques latines [online]. 34 | 2000. 17-38. Elérhető: <http://journals.openedition.org/cal/6486> (utolsó letöltés: 2022. 12. 06.).

A normandoknak nem állt szándékukban állandó telepet létrehozni Brazíliában. A lerakatok busásan biztosították számukra a gazdasági nyereséget, ebből fakadóan fel sem merült bennük gyarmatalapítás gondolata.⁴³ 1531 és 1541 között egy szünet állt be a brazilfa-kereskedelemben.⁴⁴ Csupán hat hajó tudta elhagyni a francia kikötőket.⁴⁵ Lássuk, hogy miért.

⁴² Perrone-Moisés: i. m. 49. oldal.

⁴³ Bonnichon, Philippe. (2011). *France et Brésil : apports réciproques aux XVIe et XVIIe siècles*. in Mémoires de l'Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Touraine, tome 24. [online]. 15. oldal. Elérhető: http://academie-de-touraine.com/Tome_24_files/009-025.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 07.).

⁴⁴ Maneuvrier: i. m. 191., 203-205. oldal.

⁴⁵ Vidal: i. m.

2.3. Feszültség Franciaország és Portugália között

1531-ben és 1538-ban is úgy dönt I. Ferenc, hogy megtiltja alattvalóinak a kereskedést Brazíliában. Minden olyan francia hajó, amely Brazíliát tűzte ki úti céljának embargó alá került.⁴⁶ Kétségtelen, hogy a brazilfa-kereskedelem sikere feszültséget szült a francia-portugál diplomáciai kapcsolatokban.⁴⁷ Franciaország úgy gondolta, hogy Brazília területén szabadkereskedelmet folytathat. Portugália ezzel szemben azt állította, hogy Franciaország csempészte a festőfát az ő területéről.⁴⁸ I. Ferenc elhatározását az V. Károlylyal (1500-1588) folytatott háború is vitathatatlanul indokolta. Nem akart a portugál féllel is mélyebb konfliktusba kerülni, sőt minél inkább közel akarta magához tartani. Tilalma ellenére támogatta tengerészei expedícióit Brazíliában leginkább azokon a területeken, ahol a portugál jelenlét nem volt érdemi.⁴⁹

1530 előtt Portugália gyengének bizonyult gyarmata part menti területeinek védelme tekintetében.⁵⁰ Ez érhető, hisz hatalmas területet kellett volna ellenőriznie, ezenfelül az ellenséges indián törzsek sem könnyítették meg a dolgukat.⁵¹ Több eszközhöz is folyamadt Portugália annak érdekében, hogy egyszer és mindenkorra kiűzze a franciákat Brazíliából. 1527-1528 környékén a portugálok megtámadták az éppen hajóikra brazilfát pakoló breton kereskedőket.⁵² Nem sokkal később III. János (1502-1557) kiadott egy rendeletet, amelyben megparancsolta, hogy minden francia hajót, amely Brazília felé tart el kell süllyeszteni. Annak reményében, hogy ő lesz újra az egyedüli európai hatalom Brazíliában Portugália úgy dönt, hogy újjászervezi gyarmatát az örökletes kapitányságok létrehozásával. A kedélyek megnyugtatósaként I. Ferenc és III. János 1536. július 14-én aláír egy barátsági szerződést Lyonban.⁵³ 1541-től újra fellendül a kereskedelem: közel hatvan francia hajó indult el Peru és Brazília felé. 1546-ban csak le Havre-ból (Normandia) huszonnyolc hajó tartott ugyanebbe az irányba. Az 1550-es évek jelentik a csúcspontot, amikor is évente közel ötven normand hajó érkezik meg Brazíliába.⁵⁴

⁴⁶ Maneuvrier: i. m. 191., 197. oldal.

⁴⁷ Perrone-Moisés: i. m. 48. oldal.

⁴⁸ Bonnichon: i. m. 16. oldal.

⁴⁹ Ibid. 15. oldal.

⁵⁰ Jarnoux: i. m. 47. oldal.

⁵¹ Bonnichon: i. m. 15. oldal.

⁵² Maneuvrier: i. m. 197. oldal.

⁵³ Vidal: i. m.

⁵⁴ Bonnichon: i. m. 16. oldal.

2.4. A francia-tupi szövetség

A brazilfa kivágásához és hajóra rakodásához a franciák egy egész rendszert alakítanak ki. Ennek a szisztémának az alappillére a *normand küldönc* (*truchement normand*). Az első Brazíliába érkező normandok közül sokaknak sikerült beilleszkedniük a tupinamba törzsbe.⁵⁵ A tupi törzsek Dél-Amerika (a mai Brazília és Paraguay őserdeiben éltek) legelterjedtebb népcsaládjai közé tartoztak. A tupi indián törzsek talán legkiemelkedőbb tulajdonsága a harciasság volt. Állandó harcban álltak, például a margaiákkal, akik a portugálok indián szövetségesei voltak. Az emberevést is üzték. Úgy vélték, ha megeszik ellenségüket annak ereje beléjük költözik.⁵⁶ Ebbe a törzsbe asszimilálódtak a normandok. Együtt éltek a tupikkal, elkísérték őket vadászni-halászni, részt vettek a szertartásaikon (néhányan még az emberevést is kipróbálták közülük), megtanulták a nyelvüket.⁵⁷ A *küldönc* egy igazi intézménnyé nőtte ki magát. Ez volt a francia-tupi szövetség egyik központi eleme, ami más európai nemzet és indián kapcsolatában nyomokban sem volt fellelhető.⁵⁸ Sok breton is a tupi törzs között élte mindennapjait. Ennek következtében nem meglepő, hogy az európai nyelvek közül egyedül a breton nyelv az, aki a dohány (*tabac*) szó helyett, a *butun* kifejezést használja, ami a tupi *petun* szóból ered.⁵⁹

A *normand küldönc*nek fontos szerepe volt a brazilfa-kereskedelem koordinálásában,⁶⁰ valamint ők garantálták a kommunikációt a két világ között.⁶¹ A törzsfőnököket elhalmozták európai ajándékokkal, akik ezért cserébe munkaerőt biztosítottak. Ez a fa kivágása és hajóra tétele miatt elengedhetetlennek bizonyult a franciák számára. A rendszer nagyon jól működött, amit egy a Ganabara-öbölbe tévedő portugál hajó is igazolt. Megközelítőleg százezer kivágott fát számoltak össze, amit kizárólag a francia hajók szállíthattak el Európába.⁶²

A brazilfa-kereskedelem emlékét mai napig őrzi Franciaország, pontosabban Rouen Szépművészeti Múzeuma. A múzeum rendelkezik egy két részből álló faragott domborművel, ami a *Brazília szigete* (*l'Île du Brésil*) nevet viseli (**4. ábra**). Rouen város számára fontos jelenetet mutat be : a tupi indiánok éppen a festőfákat vágják ki.⁶³ Ezen a domborművön kívül

⁵⁵ Perrone-Moisés: i. m. 57. oldal.

⁵⁶ Léry: i. m. 20-22. oldal.

⁵⁷ Perrone-Moisés: i. m. 57. oldal.

⁵⁸ Ibid. 57-58. oldal.

⁵⁹ Jarnoux: i. m. 49. oldal.

⁶⁰ Vidal: i. m.

⁶¹ Perrone-Moisés: i. m. 57. oldal.

⁶² Vidal: i. m.

⁶³ Coutard, Nicolas. *Les sculptures amérindiennes en Normandie dans la première moitié du XVIe siècle*. in Histoire de l'art, N°51. [online]. 2002. Voyages. 65-72. Elérhető : https://www.persee.fr/doc/hista_0992-2059_2002_num_51_1_2991 (utolsó letöltés: 2022. 09. 03.).

a dieppe-i Szent-Jakab templom (*Église Saint-Jacques de Dieppe*) egyik ólomüvege is hasonló jelenetet elevenít meg.⁶⁴

4. ábra

„Brazília szigete”: a tupi indiánok éppen a festőfát vágják ki francia szövetségeseik számára.

Forrás: *L'Île du Brésil*. Ministère de la Culture. POP : La plateforme ouverte du patrimoine. [online]. Elérhető: <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/joconde/07330000816> (utolsó letöltés: 2022. 09. 03.).

2.5. Királyi belépő Rouen-ban

A reneszánsz idején a *királyi belépő* (*l'entrée royale*) egy grandiózus monarchikus szertartás volt.⁶⁵ Az újonnan megkoronázott uralkodó a legjelentősebb francia városokban (például Párizs, Lyon, stb.) tett látogatást, ahol hatalmas ünnepség fogadta őt és udvarát. Az egész város lázasan készült a király fogadására. A városok adottságait, idejüket és leginkább vagyonukat vetették be annak érdekében, hogy az ünnep maradandó élményt okozzon az uralkodónak. A *belépő* kifejezte a király és a helyi lakosság közötti kapcsolatot és meg is változtathatta azt. A *királyi belépők* általában két részből tevődtek össze, egy felvonulásból és egy előadásból. Először bevonult a király, őt követték a meghívott nagykövetek, a sort pedig az adott város képviselői zárták. Ezt követte általában egy vallásos ihletésű (szentek élete vagy a Passió) színházi előadás. 1550. október 1-jén Rouen városára esett a választás, ide látogatott el II. Henrik és Medici Katalin (5. ábra).⁶⁶

⁶⁴ Bonnichon: i. m. 12. oldal.

⁶⁵ Wintroub, Michael. « *L'ordre du rituel et l'ordre des choses : l'entrée royale d'Henri II à Rouen (1550)* ». *Annales. Histoire, Sciences Sociales*. [online]. 2001/2 (56e année). 479-505. 481. oldal. Elérhető: <https://www.cairn.info/revue-annales-2001-2-page-479.htm> (utolsó letöltés: 2022. 12. 03.).

⁶⁶ Perrone-Moisés: i. m. 45-47. oldal.

5. ábra

1550. október 1.: II. Henrik királyi belépője Rouen-ba.

Forrás: Bonnet, Dominique. (2018, március 10.). *Quand Henri II était attendu à Rouen par de faux Brésiliens*. Paris Match. Miniature, école française, XVIe siècle. Bibliothèque municipale de Rouen. © Josse / Leemage / AFP. [online]. Elérhető : <https://www.parismatch.com/Royal-Blog/Quand-Henri-II-etait-attendu-a-Rouen-par-de-faux-Bresiliens-1477562> (utolsó letöltés: 2022. 02. 21.).

2.5.1. Mit jelentett a normandok számára a rouen-i belépő?

A dél-amerikai kontinensen gyakran megforduló normand hajósok és kereskedők annak hírére, hogy a királyi pár Rouenba látogat kapva kaptak az alkalmon, hogy bemutassák az új uralkodónak brazil tevékenységüket. Mint láttuk (2.3) I. Ferenc diplomáciai lavírozása Portugáliával nem engedte meg, hogy teljes mellszélességgel kiálljon a normand hajósok brazil ügye mellett. Ezúttal azonban az új uralkodó teljes támogatását szeretnék élvezni a normandok Brazíliában. A cél továbbra sem az, hogy hosszabb távra berendezkedjenek, vagyis gyarmatot hozzanak létre Brazíliában, hanem hogy a király megvédje őket a portugálok állandó zaklatásaitól, amihez pár őrnaszád vagy erőd felépítéséhez szükséges anyagi támogatás is elegendő lett volna.⁶⁷ Annak érdekében, hogy a normandok által kialakított és jól bejáratott kereskedelem folytatódhasson valamint, hogy megmutassák és megünnepeljék Európában a tupikkal létrejött szövetséget,⁶⁸ végül de nem utolsó sorban, hogy kifejezzék a lelkesedésüket a dél-amerikai kontinens iránt,⁶⁹ Rouen egy olyan eredeti ötlettel állt elő, amit más városok sem tudtak felülmúlni. A megszokott vallásos színházi előadás helyett,⁷⁰ egy brazil falut reprodukáltak Franciaországba (6. ábra).⁷¹

⁶⁷ Rufin: i. m. 51. oldal.

⁶⁸ Perrone-Moisés: i. m. 45. oldal.

⁶⁹ Vidal: i. m.

⁷⁰ Perrone-Moisés: i. m. 47. oldal.

⁷¹ Wintroub: i. m. 482. oldal.

6. ábra

A brazil falu a Szajna-partján.

Forrás: Bonnet: i. m.

2.5.2. Tupi indiánok Franciaországban

A falut háromszáz tupi indián lakta. Közülük ötven valóban észak-kelet Brazíliából érkezett. Az ötven indián a normand hajók fedélzetén jutott el Európába.⁷² Az indiánok utaztatását nem minden hajótulajdonos engedhette meg magának három okból kifolyólag. Nehéz döntést kellett hozni annak tekintetében, hogy kiket vegyenek fel a hajóra. Az indiánok utaztatása költséges volt, illetve gondoskodni kellett arról is, hogy mi lesz velük megérkezésük után.⁷³ Fontos megjegyezni, hogy ők nem rabszolgaként és nem mint bemutatandó érdekességként érkeznek ide (mint az más európai udvaroknál megszokott volt), hanem szabad emberként. Sokak pusztán kíváncsiságból vágtak neki az útnak (szerették volna megismerni szövetségeseik hazáját). Nem ez volt az első alkalom, amikor indiánok érkeztek meg Franciaországba.⁷⁴ A Carijós törzsfőnök fia Essomericq lehetett az első indián, akit Franciaországba hozott Gonneville hajója.⁷⁵ 1508-ban hét indiánt mutattak be XII. Lajosnak (1462-1515), amikor *belépett* Rouen-ba.⁷⁶ 1562-ben IX. Károly (1550-1574) és Michel de Montaigne (1533-1592) esszéíró is találkozott három indiánnal Rouen-ban. Ez a találkozó olyan nagy hatást gyakorolt Montaigne-re, hogy megírja *Az emberevőkről* című fejezetet, ami az *Esszék* első kötetében jelent meg 1580-ban. Így ír: „Közülük hárman [...] Rouenba érkeztek, abban az időben, amikor IX. Károly ott tartózkodott.

⁷² Perrone-Moisés: i. m. 49., 56. oldal.

⁷³ Lévêque de Pontharouart, Jacques. & Montaigne, Jean-Marc. « *Montaigne, trois Indiens et un truchement* » dans Rouen 1562. Montaigne et les Cannibales. © Publications numériques du CÉRÉdi, « Actes de colloques et journées d'étude ». [online]. n° 8. 2013. 2. oldal. Elérhető: <http://publis-shs.univ-rouen.fr/ceredi/index.php?id=754>. (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).

⁷⁴ Perrone-Moisés: i. m. 56. oldal.

⁷⁵ Vidal: i. m.

⁷⁶ Wintroub: i. m. 483. oldal.

A király hosszan beszélt hozzájuk; [...] Egyikükkel sokáig beszélgettem; tolmácsom azonban olyan rosszul követte mondandómat, és bárgyúsága olyannyira akadályozta képzeitem fölfogásában, hogy nem sok örömöm volt ebben.”⁷⁷ (Csordás Gábor fordítása)

Ez a találkozó valóban megtörténhetett, hiszen Montaigne megjelöli a helyszínt. Azt is írja, hogy ő maga is hosszasan beszélt az egyik indiánnal. Az időpontot nem adja meg, csak azt közli, hogy IX. Károly ekkor Rouen-ban tartózkodott. Ez két időpontot is jelenthet. Egyrésről Rouen ostromát, (1562. október-november) másrésről a király rouen-i látogatását (1563. augusztus 17.). A három indián valószínűleg a *La Marie* fedélzetén érkezhetett meg Normandiába. A tolmács, akire Montaigne panaszkodott is beazonosítható. Ő volt Jean Blondel.⁷⁸

A kétszázötven további indiánt a normand matrózok játszották el. Tökéletesen utánozták őket, szinte nem is látszódott a különbség az európaiak és a dél-amerikaiak között.⁷⁹

2.5.3. A brazil előadás

A brazil előadás két részből állt. Először a tupik mindennapi életét mutatták be. Nyilakat lőttek ki, majmokat követve fára másztak, táncoltak, vágták és hajóra tették a brazilfát. Habár a brazíliai esőerdő minden növényét nem tudták idevarázsolni még a normandok sem, de a brazilfákat könnyen tudták reprezentálni a fák vörösre festésével. Egy valami azért hiányzott az előadás első részéből: az emberevés. A normandok azért nem mutatták ezt be, mert a hangsúlyt inkább a szövetségre és a kereskedelemre tették. Az előadás második része egy csatajelenet volt. Egy portugál karavella és egy francia hajó vívott csatát a Szajrán. A franciákat a tupinambák erősítették, míg a portugálokat a tupinambák *tabajara*-i, (ellenség) azaz a tupiniquim vagy a margaiak törzse. A portugálok és indián szövetségeseik megsemmisítő vereséget szenvedtek. Az előadásra meghívott portugál nagykövet ezt látva nagyot nyelhetett.⁸⁰

II. Henrik elragadtatva nézte az élethű csatát nemcsak azért, mert a franciák nyertek, hanem mert felfedezte azt a harci szellemet az indiánokban, ami benne is elevenen élt. A régi francia nemesség a lovagiasság megtestesítőit látták a vad indián harcosokban, ami büszkeséggel töltötte el őket.⁸¹ Nem csoda, hogy a jelenetet újra megismételték az udvar kérésére.⁸²

⁷⁷ Michel de Montaigne. *Az emberevőről*. [Lettre 40. szám, 2001. Tavasz]. [online]. Elérhető: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00012/00024/montaigne.html> (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).

⁷⁸ Lévêque de Pontharouart & Montaigne: i. m. 3. oldal.

⁷⁹ Perrone-Moisés: i. m. 50. oldal.

⁸⁰ Ibid. 48-50., 54. oldal.

⁸¹ Wintroub: i. m. 485., 491. oldal.

⁸² Vidal: i. m.

3. A DÉLSZAKI FRANCIAORSZÁG MEGALAPÍTÁSA ÉS ELVESZTÉSE

A francia terjeszkedési politika fordulóponthoz ér, amikor II. Henrik úgy dönt, hogy elküldi a térképész Guillaume le Testu-t (1509-1573) Brazília földjére.⁸³

3.1. Az elhatározás

Ez a királyi lépés azt jelentette, hogy Franciaország rászánta magát egy kolónia megalapítására a dél-amerikai kontinensen.⁸⁴ Ezzel a döntéssel II. Henrik tagadhatatlanul szakít a megboldogult I. Ferenc lavírozó diplomáciájával.⁸⁵ A regnáló uralkodó azt remélte ettől a gyarmatalapítási tervtől, hogy valamelyest visszaszoríthatja az ibér uralkodók vezérszerepét az Újvilágban.⁸⁶ Az ügy komoly, hiszen a király Gaspard II de Coligny-re (1519-1572) bízta a feladatot. De hol is hozzák létre ezt a gyarmatot? Nicolas Durand de Villegagnon (néhol Villegaignon) a Ganabara-öbölben való letelepedést javasolta.⁸⁷

3.1.1. Villegagnon és Magyarország

Villegagnon vitathatatlanul az egyik legérdekesebb figurája volt a francia reneszánsznak. Katona, diplomata, író, teológus, gyarmatosító, történész és hajós is volt mind egy személyben.⁸⁸ Pályamunkánk nyelve szempontjából érdekes lehetne felidézni kalandos életének azon szakaszait, amelyek Magyarországhoz kötik őt. I. Ferenc azzal a küldetessel bízta Villegagnon-t, hogy juttasson el egy levelet Konstantinápolyba. Ebben a üzenetben nem mellesleg a francia uralkodó arra kérte I. Szulejmán oszmán szultánt (1494-1566), hogy támadja meg V. Károlyt a Magyar Királyság területén. A missziót Villegagnon sikeresen teljesítette. Ezután Guillaume du Bellay (1491-1543) elküldte Villegagnon-t a Magyar Királyságba I. Ferdinánd (1503-1564) mellé.⁸⁹ Ez 1542 környékén lehetett, amikor Villegagnon maga is harcolt a császári sereg soraiban a török ellen.⁹⁰ Miután visszatér Brazíliából katonai

⁸³ Vidal: i. m.

⁸⁴ Léry: i. m. 14. oldal.

⁸⁵ Lestringant: i. m. 24. oldal.

⁸⁶ Vidal: i. m.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Léry: i. m. 15. oldal.

⁸⁹ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal. Mise en page par Christian Lambinet.* Société Hyéroise d'Histoire et d'Archéologie. [online]. Elérhető: http://editions-villegagnons.com/villegagnon_SHHA.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 05.).

⁹⁰ Léry: i. m. 15. oldal.

tanácsadóként kísérte el guise-i Henriket Magyarországra.⁹¹ Pár sor erejéig Rufin is megemlíti a *Brazilvörösben* Villegagnon magyarországi vonatkozásait: „*Harcolt a törökkel Algírnál, aztán Magyarországon [...].*”⁹² „*Villegagnon Magyarországról származó török kárpitjaival borították be az oldalfalakat, hogy takarják az ácsolat egyenetlenségeit.*”⁹³

3.2. A király meggyőzve

Villegagnon folyamatosan győzködte Coligny-t a brazil gyarmatalapításról.⁹⁴ 1554-ben Bretagne altábornagya (Villegagnon) maga is ellátogatott Brazíliába, pontosabban Cabo Frio-ba (3. ábra/4.) érkezett meg.⁹⁵ Villegagnon leginkább azoknak a brazil területeknek meghódításáról álmodozott, ahová a portugálok még nem tették be a lábukat.⁹⁶ Még ugyanebben az évben javaslattal fordul II. Henrikhez.⁹⁷ A Ganabara-öböl szépségének leírásával próbálja ösztönözni az uralkodót a telep létrehozására. A portugál támadások miatt idegeskedő királyt pedig azzal nyugtatta meg, hogy a tupinamba indiánok szövetségesként védenék meg őket a bajtól. És ebben igaza is lesz Villegagnon-nak. A tupik olyannyira védelmezték francia szövetségeseiket, hogy Portugália, aki tegyük hozzá már a legelejétől kezdve nem nézte jó szemmel Franciaország gyarmatalapítási ambícióit Brazíliában, hosszú ideig nem tudott támadást indítani ellenük.⁹⁸

3.3. Az indulás

II. Henrik tízezer francia fontot szánt (körülbelül kétszázezer euró) az expedícióra,⁹⁹ továbbá két hajót bocsátott Villegagnon rendelkezésére. Villegagnon rikkancsok útján próbált embereket toborozni.¹⁰⁰ Mindenképpen vallásosokat és munkásokat szeretett volna egybegyűjteni, de nem igazán akadt önkéntes jelentkező.¹⁰¹ Evégett Villegagnon arra

⁹¹ Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal: i. m.

⁹² Rufin: i. m. 22. oldal.

⁹³ Ibid. 90. oldal.

⁹⁴ Vidal: i. m.

⁹⁵ Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal: i. m.

⁹⁶ Lestringant: i. m. 26. oldal.

⁹⁷ Léry: i. m. 16. oldal.

⁹⁸ Ibid. 16., 18. oldal.

⁹⁹ Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal: i. m.

¹⁰⁰ Vidal: i. m.

¹⁰¹ Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal: i. m.

kényszerült, hogy a párizsi és rouen-i börtönökben található elítélteket vigye a fedélzetre,¹⁰² illetve azokat, akik a kikötőben tartózkodtak. Ily módon körülbelül ötszázkilencven ember gyűlt össze. Közülük ki kell emelnünk Villegagnon skót testőreit és unokaöccsét, Bois le Comte-ot is,¹⁰³ akiknek később nagy szerepük lesz. Az indulásra 1555. augusztus 14-én került sor Dieppe-ből¹⁰⁴ (eredetileg július 12-én indult volna a három hajó Brest-ből [Bretagne], de egy hatalmas vihar nem tette ezt lehetővé¹⁰⁵).

3.4. A megérkezés és az első évek

1555. november 10-én érkeztek meg a franciák a Ganabara-öbölbe.¹⁰⁶ Igazából ez a régió eddig a pontig nem nagyon keltette fel a portugálok érdeklődését. Ha Franciaország nem szándékozott volna itt gyarmatot alapítani, akkor valószínűleg Portugália figyelmét el is kerülte volna ez a terület.¹⁰⁷ A franciák megpillantják a Cukorsüveg-hegyet, amit a normandok csak *Vajasköcsögnek* (*Pot de Beurre*) neveztek **(7. ábra)**.¹⁰⁸ Az indiánok tárt karokkal köszöntötték őket.¹⁰⁹ Ki kell emelnünk a tupinambák törzsfőnökét, Cunhambebe-t, akit a braziliai francia gyarmat krónikása, André Thevet (1502-1590) a *Cosmographie Universelle*-ben (1575)¹¹⁰ úgy jellemez, mint egy rokonszenves figurát, aki hatalmas termetű, elképesztő erővel és máshoz nem hasonlítható bátorsággal bír.¹¹¹

3.4.1. Villegagnon névadási tevékenysége

Villegagnon az öböl közepén található területet tette meg főszigetnek, **(7. ábra pirossal jelölve)** amelynek elhelyezkedése jó lehetőséget biztosított a szárazföld felől érkező ellenség elleni védekezéssel szemben.¹¹²

¹⁰² Vidal: i. m.

¹⁰³ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹⁰⁴ Vidal: i. m.

¹⁰⁵ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹⁰⁶ Vidal: i. m.

¹⁰⁷ Thiéron: i. m. 154. oldal.

¹⁰⁸ Vidal: i. m.

¹⁰⁹ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹¹⁰ Lestringant: i. m. 40. oldal.

¹¹¹ Thiéron: i. m. 151. oldal.

¹¹² Vidal: i. m.

7. ábra

A délszaki Franciaország térképe.

Forrás: *L'éphémère France Antarctique*. (2012, december 27.). En rouge, l'île Villegagnon et Fort Coligny dans la Baie de Guanabara (Rivière de Janvier, où sera fondé Rio de Janeiro). La France Antarctique n'a existé que cinq ans. © D. R. [online]. Elérhető: https://www.lyonne.fr/sens-89100/actualites/lephemere-france-antarctique_1387988/ (utolsó letöltés: 2022. 12. 14.).

Ezt a szigetet az indiánok *Serigipe-nek* nevezték.¹¹³ Ezt a nevet nem tartják meg a francia hódítók, hanem a délszaki Franciaország névvel látják el a területet. Ez a választás valljuk be meglehetősen különösen cseng mind magyar, mind francia nyelven. Antônio Torres meg is jegyzi, hogy mennyire nevetséges egy a trópusokon található területet a Francia Antartika¹¹⁴ (*France Antarctique*) névvel ellátni.¹¹⁵ Villegagnon és Kolumbusz *újra elnevezési* tevékenységüket illetően hasonlítanak egymásra, hiszen Amerika felfedezője is átnevezte a Guanahani-szigeteket San Salvadorra.¹¹⁶

„Egyelőre csak egy redutot építünk. Nevezzük hát Coligny-erődnek Franciaország tengerenagya, vállalkozásunk támogatója, Gaspard de Coligny tiszteletére.”¹¹⁷ Villegagnon kemény munkára fogta legénységét és a Tamoyos (egy szintúgy szövetséges törzs) indiánokat is, hogy minél előbb megépülhessen ez az erőd,¹¹⁸ ami a katonai pozíció megerősítése miatt volt fontos.¹¹⁹ Ez a szinte már rabszolgamunkának is betudható építkezés komoly problémákat fog okozni a szigeten. Az erőd tehát Coligny nevét viseli. Mint Rufin mondataiból is kiérződik, az elnevezés a tiszteletet fejezi ki Coligny iránt, és nem a Reformációban vállalt heroikus szerepét jelképezi. Az erőd megépítésének idején Coligny még nem volt református. Franciaország brazíliai gyarmatosításának tervét eleinte nem táplálták vallási motivációk. Nem

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Thiéron: i. m. 157. oldal.

¹¹⁵ Vidal: i. m.

¹¹⁶ Todorov: i. m. 39. oldal.

¹¹⁷ Rufin: i. m. 114. oldal.

¹¹⁸ Vidal: i. m.

¹¹⁹ Lestringant: i. m. 26. oldal.

azért alapítottak itt kolóniát a franciák, hogy az üldözött protestánsok itt menedéket találjanak.¹²⁰ A messzi földeken való menedékhely keresése az üldözött protestánsok számára igazán majd csak a XVI. század második felében lesz a gyarmati politika meghatározó irányvonala.¹²¹ Az öböl partján megépül Henrikváros (*Henriville*) is,¹²² amely egyértelműen a francia uralkodó után lett így elkeresztelve. Itt is hasonlóságot vélünk felfedezni Kolumbusszal. Kolumbusznak volt egy fontossági sorrendje a nevek szempontjából. Minél fontosabb volt az a terület, amit felfedezett, annál előrébb választott neki nevet erről a listáról. Az első helyen Isten állt (így érhető, hogy miért kapja a San Salvador [*Szent Megváltó*] nevet az első felfedezett terület), a második Szűz Mária, a harmadik helyet pedig a spanyol király foglalta el.¹²³ Ha nem is mondhatjuk el azt Villegagnonról, hogy olyan nagy gondot fordított volna a területek elnevezésére, mint Kolumbusz, viszont ő is a harmadik területet királya után nevezte el.

3.4.2. A lázadás

Alig három hónappal a megérkezés után lázadás tör ki Villegagnon ellen.¹²⁴ Mindez azért történhetett meg, mert a gyarmat vezetője megtiltotta embereinek a kereskedést és a házasságon kívüli szexuális kapcsolat létesítését az indiánokkal. Az igazat megvallva Villegagnon nem kereste a kapcsolatot az őslakosokkal. Csak akkor elegyedett szóba velük, ha az élelem- és vízellátásról volt szó.¹²⁵ Ez a távolságtartás valószínűleg abból fakadt, hogy Villegagnon szemében az indiánok erkölcstelenek voltak (meztelenek, kannibálok, stb.). Ennek ellenére, Cunhambebe-vel baráti kapcsolatot ápolt.¹²⁶ A brazil szociológus Gilberto Freyre (1900-1987) szerint Villegagnon hatalmas hibát követett el akkor, -amit a délszaki Franciaország bukásának egyik okaként is betudhatunk- amikor megtiltotta az indiánokkal való szexuális érintkezést. Ugyanis a keveredés hiánya meggátolta a francia gyarmatosítók hosszabbtávú beágyazódását Brazíliába.¹²⁷ Így ír erről Freyre: „*Valószínűleg ez történt volna a XVI. században a francia kálvinistákkal is, akik gőgösen és önhittén láttak hozzá egy kizárólagosan fehér közösség megalapításához Brazíliában, de úgy vonultak vissza, hogy szinte semmi nyoma nem maradt*

¹²⁰ Vidal: i. m.

¹²¹ Lestringant: i. m. 1. oldal.

¹²² Léry: i. m. 17. oldal.

¹²³ Todorov: i. m. 39. oldal.

¹²⁴ Lestringant: i. m. 28. oldal.

¹²⁵ Thiéron: i. m. 157. oldal.

¹²⁶ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹²⁷ Vidal: i. m.

gyarmatosító tevékenységüknek.”¹²⁸ Jegyezzük meg, hogy Portugália felismerte az elkeveredésben rejlő lehetőségeket.¹²⁹

A *normand küldöncöket* rendkívül érzékenyen érintette mindkét korlátozás. Továbbra is fenn akarták tartani a szabad kereskedelmet az indiánokkal.¹³⁰ Egyikőjük felbujtotta az összes küldöncöt és együttesen fellázadtak Villegagnon ellen.¹³¹ A lázadásból kiütközik az a tény, hogy szinte lehetetlen volt összehangolni a normandok kultúrkapcsolatát az új gyarmatosítási folyamattal. A rebellióhoz Villegagnon legénységének egy része is csatlakozott, hisz nem voltak megelégedve vezetőjükkel: rabszolgamunkát szabott ki rájuk, rossz minőségű volt az étel és még nem is szórakozhattak kedvükre az indián lányokkal.¹³² Röviden azt mondhatjuk, hogy a francia legénység néhány tagja azért csatlakozik a zavargáshoz, mert vezetőjük szigorú aszkézist erőltetett rájuk.¹³³ A Villegagnon elleni gyilkossági merényletet a hű skót testőrök könnyűszerrel elhárították.¹³⁴

3.4.3. A segítségkérés

Villegagnon lelkesedését nem törte le a lázadás. Egyetlen cél lebegett a szeme előtt: a további terjeszkedés. Az anyagi erőforrásoknak azonban szűkében volt a máltai lovag. Visszaküldi Bois le Comte-ot és André Thevet-t (aki a visszaúton megírja *Les singularités de la France antarctique* című művét) Franciaországba. Azzal bocsátja el őket, hogy legalább négyezer embert toborozzanak a francia gyarmatra.¹³⁵ Az eredmény azonban lesújtó volt. II. Henrik csupán három hajót és háromszáz embert tudott Villegagnon-nak küldeni.¹³⁶ A nagyméretű utánpótlás küldése így tehát elmaradt. Egy kolónia fennmaradásához a gyarmatosító ország stabilitása és prosperitása, illetve politikai akarata alapvető.¹³⁷ Ezzel szemben mit látunk Franciaországban?! Üres a kincstár és a vallási viszály katolikusok és hugenották között egyre súlyosabb méreteket ölt.¹³⁸ A vallásháborúba (1562-1598) sodródás

¹²⁸ Freyre, Gilberto. (1985). *Udvarház és szolgaszállás. A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben.* Budapest, Gondolat. 54. oldal.

¹²⁹ Bitterli: i. m. 218. oldal.

¹³⁰ Lestringant: i. m. 28. oldal.

¹³¹ Vidal: i. m.

¹³² Lestringant: i. m. 22., 28. oldal.

¹³³ Thiéron: i. m. 157. oldal.

¹³⁴ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Vidal: i. m.

¹³⁷ Lestringant: i. m. 22., 28. oldal.

¹³⁸ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

kétségtelenül ellehetetlenítette Franciaország amerikai terjeszkedésének lehetőségét.¹³⁹ Coligny azt javasolja, hogy alakítsák át a délszaki Franciaországot az üldözött protestánsok befogadására. Itt van a francia gyarmati politika fordulópontja, amiről a **3.4.1** részben beszéltünk. Kálvin János (1509-1564) helyeselte ezt az elképzelést.¹⁴⁰ Villegagnon egyébként maga is felkereste Kálvint,¹⁴¹ mivelhogy szüksége volt a svájci reformátor embereire annak érdekében, hogy stabilizálni tudja gyarmatát. Villegagnon az ő segítségével szeretne volna megszilárdítani hatalmát, ezenfelül moralizálni a francia gyarmatosítókat.¹⁴² Kálvin úgy gondolta, hogy kihasználja az alkalmat és létrehozza Brazíliában a vallásszabadság földjét.¹⁴³ Tizennégy kálvinista prédikátor válaszol a hívásra, köztük Philippe du Pont de Cargueilleray, Pierre Richer (1505-1580) és Jean de Léry (1536-1613).¹⁴⁴

3.5. A kálvinisták megérkeznek Brazíliába

1557. március 7-én érkezett meg a genfi különítmény a Ganabara-öbölbe. Villegagnon szívélyesen és díszegyenruhában köszöntötte az új érkezőket.¹⁴⁵ A genfi prédikátorok megérkezése nem sokkal később rendesen felbolygatta a gyarmat életét.¹⁴⁶ Bitterli azt mondja (és ez különösen igaz Brazília esetében), hogy az európaiak a vallási civódásaikat állandóan a tengerentúlra exportálták.¹⁴⁷ A vallási széthúzást is hozzáadhatjuk a délszaki Franciaország bukásának okaihoz.¹⁴⁸ Történt ugyanis, hogy a pünkösdi mise alkalmával Villegagnon és a kálvinisták összevesztek Jézus Krisztus valóságos jelenlétén az Eucharishtiában.¹⁴⁹

3.5.1. Villegagnon vallása

Meg kell jegyeznünk, hogy Villegagnon vallása egy nagyon komplex és kétségekkel teli témakör.¹⁵⁰ Élete végéig ingadozott a protestáns és a katolikus hit között.¹⁵¹ Amikor elindult

¹³⁹ Lestringant: i. m. 22. oldal.

¹⁴⁰ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m.

¹⁴¹ Lestringant: i. m. 32. oldal.

¹⁴² Wanegffelen, Thierry. *Rio ou la vraie Réforme*. Aux temps modernes : naissance du Brésil, actes du colloque franco-brésilien de l'Université de Paris IV-Sorbonne les 4 et 5 mars 1997. Presses de l'Université de Paris-Sorbonne. [online]. Párizs. 1998. 161-175. 2. oldal. Elérhető: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00285392/PDF/Rio_ou_la_vraie_Reforme.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 14.).

¹⁴³ Vidal: i. m.

¹⁴⁴ Lestringant: i. m. 33. oldal.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Léry: i. m. 17. oldal.

¹⁴⁷ Bitterli: i. m. 82. oldal.

¹⁴⁸ Lestringant: i. m. 31. oldal.

¹⁴⁹ Wanegffelen: i. m. 4-5. oldal.

¹⁵⁰ Wanegffelen: i. m. 4-6. oldal.

¹⁵¹ Léry: i. m. 16. oldal.

Brazíliába kétségtelenül közeledett a Reformáció eszméihez¹⁵² leginkább Kálvin tanaihoz.¹⁵³ Az említett mise alkalmával viszont megvédi Jézus Krisztus valóságos jelenlétét a kenyérben és a borban (tehát a katolikus felfogást) a kálvinisták szimbolikus értelmezése ellen. Térdre ereszkedve vette magához Jézus Krisztus testét és vérét a Szentáldozás alkalmával, ami a református Úrvacsorán egyáltalán nem szokás.¹⁵⁴ Azt állíthatjuk tehát, hogy Villegagnon visszatért a katolicizmushoz,¹⁵⁵ vagy talán lehet el sem hagyta azt soha.¹⁵⁶ A vita odáig fajult, hogy Richer a katolikus Szentáldozást a környéken élő indiánok kannibalizmusához hasonlította.¹⁵⁷

A genfiek erőszakos módon szerették volna átvenni a sziget vezetését Villegagnon-tól. Sőt mi több, túlbuzgó fanatizmussal kezdték el téríteni a nem reformált vallású telepeseket és az indiánokat. Ezt Villegagnon nem hagyhatta annyiban. Sokszor éri az a kritika Villegagnon-t, miszerint erőszakossága, önfejűsége¹⁵⁸ és intoleranciája is hozzájárult a délszaki Franciaország rövid életéhez. Valamilyen szempontból azonban érhető a reakciója. Elvégre ő tényleg megakarta valósítani az igazi reformot Brazíliában. Azt akarta, hogy minden keresztény egyetértsen. De a genfiek radikalizmusa tönkretette ezt a tervet. Innen eredeztethető Villegagnon későbbi agresszív reakciója.¹⁵⁹ A kálvinisták végül elhagyták Coligny-erődöt és az indiánokhoz menekültek. Jean de Léry is így tett, aki a *Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil* (1578) című útinaplójában írta le az indiánok közt megélt élményeit.¹⁶⁰ Villegagnon szigorúan meg akarta büntetni és törvény elé állítani Léry-t és társait, amiért hosszabb időre elhagyták a telepet és az indiánoknál tartózkodtak az ő engedélye nélkül. 1558. január 4-én a genfiek kihasználják egy hajó indulását és visszatérnek Európába.¹⁶¹ Öten nem vállalták a rizikós utat, ezért visszamentek Villegagnon-hoz. Hármat közülük vízbe fullasztott.¹⁶² Úgy is értelmezhetjük ezt az eseményt, mint azokat a borzalmakat, amiket majd a hugenották és a katolikusok is átélnek a vallásháborúk ideje alatt.¹⁶³ A genfiek miután visszatértek Európába

¹⁵² Wanegffelen: i. m. 7. oldal.

¹⁵³ Léry: i. m. 16. oldal.

¹⁵⁴ Wanegffelen: i. m. 7., 10. oldal.

¹⁵⁵ Léry: i. m. 17. oldal.

¹⁵⁶ Wanegffelen: i. m. 6. oldal.

¹⁵⁷ Thiéron: i. m. 159. oldal.

¹⁵⁸ Léry: i. m. 17. oldal.

¹⁵⁹ Wanegffelen: i. m. 8-9. oldal.

¹⁶⁰ *Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal*: i. m. oldal.

¹⁶¹ Léry: i. m. 17. oldal.

¹⁶² Vidal: i. m.

¹⁶³ Wanegffelen: i. m. 1. oldal.

támadást indítottak Villegagnon ellen.¹⁶⁴ Pierre Richer latin nyelven írt gúnyiratot Villegagnon-ról, amit egy olyan illusztráció egészített ki, ahol Villegagnon-t küklopsznak ábrázolták. A három kálvinista mártírhalála Braziliában megjelenik majd a protestáns költő Théodore Agrippa d'Aubigné (1552-1630) *Les Tragiques* című epikai költeményében is.¹⁶⁵

3.6. A délszaki Franciaország utolsó napjai

1558 végén Villegagnon maga is visszatér Európába, azért hogy ismét embereket verbuváljon Braziliába. Ez idő alatt unokaöccsére bízta a Coligny-erőd vezetését. Ám a franciaországi politikai események háttérbe szorították az amerikai terjeszkedést.¹⁶⁶ A brazíliai kolónia felélesztésére nem maradt sem idő, sem mód. Időközben Mem de Sá (1504-1572) lett Brazília kormányzója, aki minden erejét arra fordította, hogy a francia telepet felszámolja. A délszaki Franciaország új vezetőjének, Bois du Comte-nak 1560-ban kellett szembenézni a portugál támadással. Portugália győzedelmeskedett, de még nem győzték le teljesen a franciákat, akik a tupi törzsnél találtak menedéket. Miután a portugálok távoztak, a franciák visszamentek a lerombolt telepekre. 1563-ban már a franciák támadták a portugál *Espiritu Santo* erődöt (3. *ábra/5.*) a tupinambák támogatásával. 1565-ben újra győztek a portugálok és nem sokkal később megalapították Rio de Janeirót. Az utolsó francia erődre 1567. január 20-án sikerült kitűzni a portugál zászlót. A XVI. század hátralevő évtizedeiben Franciaország még néhányszor megpróbálkozott a brazíliai gyarmatalapítással.¹⁶⁷ Ki kell emelnünk, hogy habár a délszaki Franciaország felmorzsolódott, a brazilfa-kereskedelem továbbra is folytatódott az északi régióban a XVI. század második felében.¹⁶⁸ Közel ötven évvel a délszaki Franciaország bukása után,¹⁶⁹ 1612-ben Daniel de La Touche (1570-1631) és François Razilly próbálkozott gyarmatot létrehozni Maranhão-ban (3. *ábra/6.*). A Szent-Lajos (*Saint-Louis*) erőd mindössze két évet élt meg (1. *ábra, France Équinoxiale*).¹⁷⁰ Ezután a francia történelem napirendjéről végleg lekerült a brazíliai gyarmatalapítás terve.¹⁷¹

¹⁶⁴ Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal: i. m.

¹⁶⁵ Lestringant, Franck. *Villegaignon : entre légende noire et la légende dorée*. in Mérian: i. m. 166-167. oldal.

¹⁶⁶ Vidal: i. m.

¹⁶⁷ Léry: i. m. 17-19. oldal.

¹⁶⁸ Vidal: i. m.

¹⁶⁹ Lestringant: *Le Huguenot et le Sauvage*, i. m. 24. oldal.

¹⁷⁰ Vidal: i. m.

¹⁷¹ Léry: i. m. 19. oldal.

KONKLÚZIÓ

Franciaország kolonizációs tevékenysége Brazíliában kezdődött el a XVI. század közepén.¹⁷² Habár mára már igencsak kikopott az emlékezetünkben Franciaország brazíliai története. Igaz, hogy a délszaki Franciaországnak nevezett Ganabara-öbli kolónia csupán öt évet élt meg (1555-1560), de ha Franciaország amerikai gyarmatosítási kísérleteit nézzük 1492 és 1615 között (**1. ábra**), akkor a brazil vállalkozás mondható a legsikeresebbnek.¹⁷³

A francia állam a XVI. század elején megerősödött, mind politikai, mind gazdasági értelemben is. Viszont a háború az európai hegemoniáért a Habsburg birodalommal annyira válságos helyzetbe juttatta, hogy elesett az Újvilágban való terjeszkedés lehetőségétől. Itt a konkurencia ráadásul a földrajzi felfedezések élén járó, így tehát hatalmas előnyt élvező Spanyolország és Portugália volt. Az I. Ferenc irányította Franciaország volt az első olyan európai tengeri hatalom, amely kifejezte elégedetlenségét a tordesillasi szerződés iránt és szembement a pionír gyarmatosító hatalmakkal.¹⁷⁴ A francia diplomácia sikeresen elérte a pápánál a tordesillasi megállapodás enyhítését. Ebből fakadóan Franciaország számára is felragyogott az Újvilágban való expanzió reménye.

Mindez azonban nem kezdődhetett volna el a breton és a normand hajósok brazíliai utazásai nélkül. Alig pár évvel a portugálok megérkezése után a két francia régió hajósai is elkezdtek látogatni Dél-Amerika legnagyobb országát. Az utazásokat leginkább a brazilfa motiválta, amelynek európai értékesítésével komoly profitra tettek szert a franciák. A francia-portugál diplomáciai kapcsolatokra ez a kereskedelmi siker azonban nagyon negatívan hatott. A normandok a tupi indiánokkal kiváló kapcsolatot tudtak kialakítani. Olyan szövetségi rendszer jött létre középpontjában a *normand küldönccel*, amely egyedülálló volt az európaiak és az indiánok közötti kapcsolatok történetében. Az indiánokkal létrejött barátság a portugál minta másolásának tudható be. A franciák a portugálokhoz hasonlóan nem vetették rabszolgasorba az indiánokat, hanem meghagyták nekik a szabadságukat. Ami eltért a portugál példától az az volt, hogy a normandok nem léptek fel gyarmatosítóként és így nem is váltották ki az indián törzsek ellenszenvét.¹⁷⁵ A francia-tupi szövetség egyedülálló megünneplésére és a normandok brazíliai jelenlétének bemutatására 1550. október elsején került sor Rouen városában a francia király előtt.

¹⁷² Lestringant: *Le Huguenot et le Sauvage*, i. m. 26. oldal.

¹⁷³ Ibid. 24. oldal.

¹⁷⁴ Léry: i. m. 11-12. oldal.

¹⁷⁵ Lestringant: *Le Huguenot et le Sauvage*, i. m. 26. oldal.

Jelentősen megváltozott a francia gyarmati politika akkor, amikor II. Henrik eltökélte magát a braziliai gyarmatalapítás mellett. I. Ferenc nem kereste a konfliktust a másik ibér hatalommal is, így tulajdonképpen lemondott a terjeszkedésről Brazíliában. Fia ezzel ellentétben megakart törni az ibérek hatalmát az Újvilágban. Villegagnon és Coligny győzködéseinek következtében Brazília bizonyult a legjobb választásnak a francia kolónia létesítésére. Nicolas Durand de Villegagnon lett ennek a gyarmatnak a megteremtője és az elvesztője is.¹⁷⁶ Már a gyarmat megalapítását is nehézségek szőtték át. II. Henrik kevés összeget fordított az expedícióra, csekély számmal akadtak önkéntes jelentkezők. Az indulás is majdnem meghiúsult. Szinte az első pillanattól kezdve bukásra volt ítélve a délszaki Franciaország. Honnan is tudta volna Franciaország mi szükséges egy kolónia megtartásához, hisz ekkor még nem rendelkezett gyarmatosítási tapasztalatokkal. Számára mindez Brazíliában kezdődött el mindez, amiből később tanulni fog. A francia hódítókra kiszabott kereskedelem és szexuális kapcsolat tilalma indíthatta el a délszaki Franciaország összeomlásának láncreakcióját. Villegagnon előnnyel indulhatott volna az Újvilágban a normandok braziliai kapcsolatainak köszönhetően, de nem tudta kihasználni ezt az aduászt. Franciaország nem mutatkozott túlságosan aktívnak, ami braziliai gyarmatának fennmaradását illette. Nem volt meg az állandó politikai akarat és a stabilitás, mindemellett nem küldött utánpótlást a kolóniára. Mindemellett a vallásháborúba sodródás is ellehetetlenítette a további terjeszkedést Brazíliában. A legfőbb indok, ami miatt pedig végleg és szinte azonnal elveszett a braziliai francia kolónia az a vallási viszálykodás katolikusok és kálvinisták között.¹⁷⁷ Brazíliában történt eseményeket -teológiai viták és a kálvinisták kivégzése- tulajdonképpen a vallásháború előfutáraként is értelmezhetjük. Villegagnon önkényeskedő karaktere is hozzájárulhatott a délszaki Franciaország befuccsolásához.¹⁷⁸

Villegagnon minden kétséget kizárólag egy ambivalens figura: negatív alak a protestánsok számára és egy igazi hős a katolikusok szemében.¹⁷⁹ Bármelyik oldalra is húzunk Villegagnon tagadhatatlanul fontos szereplője a francia történelemnek. Bár a délszaki Franciaország egyszer és mindenkorra elveszett a XVI. század derekán, nem szabad, hogy a történelmi emlékezet is megfélekedzen erről a kivételes történetről.

¹⁷⁶ Léry: i. m. 15. oldal.

¹⁷⁷ Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large. 11. oldal.

¹⁷⁸ Vidal: i. m.

¹⁷⁹ Mérian: i. m. 12. oldal.

BIBLIOGRÁFIA

TUDOMÁNYOS MŰVEK

- Bitterli, Urs. (1982). „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem-és kultúrtörténete*. Budapest. Gondolat.
- De Léry, Jean. (1964). *Jean de Léry utazása Brazília földjére 1557*. Budapest. Táncsics.
- Freyre, Gilberto. (1985). *Udvarház és szolgaszállás. A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Budapest. Gondolat.
- Lestringant, Frank. (1999). *Le Huguenot et le Sauvage. L'Amérique et la controverse coloniale, en France, au temps des guerres de Religion (1555-1589)*. Párizs. Klincksieck.
- Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large.
- Rákóczi István. (2006). *Tengerek tengelye. Ibér terjeszkedés az Atlantikumban a 15-16. században*. Budapest. Mundus.
- Todorov, Tzvetan. (1982). *La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*. Le Seuil.

FEJEZETEK

- Jarnoux, Philippe. *Le Brésil dans les horizons maritimes des Bretons au XVIe siècle*. in Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large.
- Lestringant, Franck. *Villegaigon : entre légende noire et la légende dorée*. in Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large.
- Martinière, Guy. *Le Brésil, terre d'enjeux de la colonisation européenne des Temps modernes (XVIe - XVIIIe siècles)*. in Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large.
- Thiéron, Brigitte. *Un lointain écho de la France Antarctique dans "Meu Querido Canibale" de Antônio Torres*. in Mérian, Jean-Yves. (szerk.). (2007). *Les Aventures des Bretons au Brésil à l'époque colonial*. Les Portes du large.

REGÉNYEK

- Molnár Gábor. (1966). *Négyen a vadonban. Brazíliai vadászkalandok*. Budapest. Móra.
- Rufin, Jean-Christophe. (2004). *Brazilvörös*. Budapest. Európa.

INTERNETES FORRÁSOK

- Bonnichon, Philippe. (2011). *France et Brésil : apports réciproques aux XVIe et XVIIe siècle*. in Mémoires de l'Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Touraine, tome 24. [online]. Elérhető: http://academie-de-touraine.com/Tome_24_files/009-025.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 07.).

- Coutard, Nicolas. *Les sculptures amérindiennes en Normandie dans la première moitié du XVIe siècle*. in Histoire de l'art, N°51. [online]. 2002. Voyages. 65-72. Elérhető : https://www.persee.fr/doc/hista_0992-2059_2002_num_51_1_2991 (utolsó letöltés: 2022. 09. 03.).
- Lévêque de Pontharouart, Jacques. & Montaigne, Jean-Marc. « *Montaigne, trois Indiens et un truchement* » dans *Rouen 1562. Montaigne et les Cannibales*. © Publications numériques du CÉRÉDI, « Actes de colloques et journées d'étude ». [online]. n° 8. 2013. Elérhető: <http://publis-shs.univ-rouen.fr/ceredi/index.php?id=754>. (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).
- Maneuvrier, Christophe. & Daeffler, Michel. & Bretthauer, Isabelle. (2018). *Les importations de bois de Brésil en Normandie dans la première moitié du XVIe siècle*. Revista Portuguesa de Historia. [online]. XLIX (2018). 151-173. Elérhető: https://impactum-journals.uc.pt/rph/article/download/0870-4147_49_8/5022/23689. (utolsó letöltés: 2022. 12. 07.).
- Michel de Montaigne. *Az emberevőkről*. [Lettre 40. szám, 2001. Tavasz]. [online]. Elérhető: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00012/00024/montaigne.html> (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).
- Nicolas Durand de Villegagnon par Lucien Provençal. Mise en page par Christian Lambinet. Société Hyéroise d'Histoire et d'Archéologie. [online]. Elérhető: http://editions-villegagnons.com/villegagnon_SHHA.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 05.).
- Perrone-Moisés, Beatriz. « *L'alliance normando-tupi au XVIe siècle : la célébration de Rouen* ». Journal de la société des américanistes. [online]. 94-1. | 2018. 45-64. Elérhető: <https://journals.openedition.org/jsa/8773> (utolsó letöltés: 2022. 12. 03.).
- Rákóczi István. *Portugália történelmének rövid vázlata (a kezdetektől a XX. századig)*. [online]. Elérhető: http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/15_szam/15.htm (utolsó letöltés: 2022. 10. 28.).
- Théry, Hervé. « *Tordesillas, la bourgade où Castillans et Portugais se sont partagé l'Amérique* ». Mappemonde. [online]. 126 | 2019. Elérhető: <https://journals.openedition.org/mappemonde/1197> (utolsó letöltés: 2022. 03.08.).
- van den Abbeele, Georges. « *Rencontres précoloniales : conflits maritimes entre la France et le Portugal avant 1580* ». Carnets. [online]. Première Série – 4 Numéro Spécial | 2012. Elérhető: <https://journals.openedition.org/carnets/7547> (utolsó letöltés: 2022. 12. 08.).
- Vidal, Laurent. « *La présence française dans le Brésil colonial au XVIe siècle* ». Cahiers des Amériques latines. [online]. 34 | 2000, 17-38. Elérhető: <http://journals.openedition.org/cal/6486> (utolsó letöltés: 2022. 12. 06.).
- Wanegffelen, Thierry. *Rio ou la vraie Réforme*. Aux temps modernes : naissance du Brésil, actes du colloque franco-brésilien de l'Université de Paris IV-Sorbonne les 4 et 5 mars 1997, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne. [online]. Párizs. 1998. 161-175. Elérhető: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00285392/PDF/Rio_ou_la_vraie_Reforme.pdf (utolsó letöltés: 2022. 12. 14.).
- Wintroub, Michael. « *L'ordre du rituel et l'ordre des choses : l'entrée royale d'Henri II à Rouen (1550)* ». Annales. Histoire, Sciences Sociales. [online]. 2001/2 (56e année). 479-505. Elérhető: <https://www.cairn.info/revue-Annales-2001-2-page-479.htm> (utolsó letöltés: 2022. 12. 03.).

TÉRKÉPEK ÉS ÁBRÁK

- **1. ábra** Franciaország észak-és dél-amerikai gyarmatai a XVI. és XVII. század során. in Lestringant, Frank. (1999). *Le Huguenot et le Sauvage. L'Amérique et la controverse coloniale, en France, au temps des guerres de Religion (1555-1589)*. Párizs. Klincksieck. 25. oldal.
- **2. ábra** A világot felosztó választóvonalak (1479-1493). in Rákóczi István. (2006). *Tengerek tengelye. Ibér terjeszkedés az Atlantikumban a 15-16. században*. Budapest. Mundus. 162. oldal.
- **3. ábra** Francia jelenlét a gyarmati Brazíliában (1500-1615). *La présence française dans le Brésil coloniale (1500-1615)*. Elérhető: <https://journals.openedition.org/cal/docannexe/image/6486/img-1.jpg> (utolsó letöltés: 2022. 12. 20.). in Vidal, Laurent. « *La présence française dans le Brésil colonial au XVIe siècle* ». Cahiers des Amériques latines [online]. 34 | 2000. 17-38. Elérhető: <http://journals.openedition.org/cal/6486> (utolsó letöltés: 2022. 12. 06.).
- **4. ábra** „Brazília szigete”: a tupi indiánok éppen a festőfát vágják ki. L’Ile du Brésil. Ministère de la Culture. POP : La plateforme ouverte du patrimoine. [online]. Elérhető: <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/joconde/07330000816> (utolsó letöltés: 2022. 09. 03.).
- **5. ábra** 1550. október 1.: II. Henrik királyi belépője Rouen-ba. Bonnet, Dominique. (2018, március 10). *Quand Henri II était attendu à Rouen par de faux Brésiliens*. Paris Match. Miniature, école française, XVIe siècle. Bibliothèque municipale de Rouen. © Josse / Leemage / AFP [online]. Elérhető : <https://www.parismatch.com/Royal-Blog/Quand-Henri-II-etait-attendu-a-Rouen-par-de-faux-Bresiliens-1477562> (utolsó letöltés: 2022. 02. 21.).
- **6. ábra** A brazil falu a Szajna-partján. Bonnet, Dominique. (2018, március 10.). *Quand Henri II était attendu à Rouen par de faux Brésiliens*. Paris Match. Miniature, école française, XVIe siècle. Bibliothèque municipale de Rouen. © Josse / Leemage / AFP [online]. Elérhető : <https://www.parismatch.com/Royal-Blog/Quand-Henri-II-etait-attendu-a-Rouen-par-de-faux-Bresiliens-1477562> (utolsó letöltés: 2022. 02. 21.).
- **7. ábra** A délszaki Franciaország térképe. *L'éphémère France Antarctique*. (2012, december 27.). En rouge, l'île Villegagnon et Fort Coligny dans la Baie de Guanabara (Rivière de Janvier, où sera fondé Rio de Janeiro). La France Antarctique n'a existé que cinq ans. © D. R. [online]. Elérhető: https://www.lyonne.fr/sens-89100/actualites/lephemere-france-antarctique_1387988/ (utolsó letöltés: 2022. 12. 04.).

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra Franciaország észak- és dél-amerikai gyarmatai a XVI. és XVII. század során.	3
2. ábra A világot felosztó választóvonalak (1479-1493).	6
3. ábra Francia jelenlét a gyarmati Brazíliában (1500-1615).	10
4. ábra „Brazília szigete”: a tupi indiánok éppen a festőfát vágják ki francia szövetségeseik számára.	13
5. ábra 1550. október 1.: II. Henrik királyi belépője Rouen-ba.	14
6. ábra A brazil falu a Szajna-partján.	15
7. ábra A délszaki Franciaország térképe.	20